

УДК 316.4

DOI [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2020.2\(46\).226604](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2020.2(46).226604)

ЕТНОКУЛЬТУРНІ ЧИННИКИ ГЕОПОЛІТИЧНОГО ПОЗИЦІОНУВАННЯ УКРАЇНИ ЯК ОБ'ЄКТА ЗОВНІШНЬОГО ВПЛИВУ

Гугнін Е. А.,

*кандидат соціологічних наук, доцент,
перший проректор*

Національного університету «Запорізька політехніка»

ORCID ID: 0000-0002-6390-3691

У статті побудовано описову характеристику подвоєння/фрагментації регіональних ідентичностей та макроідентичності України як чинника посилення зовнішнього впливу. У результаті проведеного дослідження визначено, що фрагментована та дифузійна ідентичність різних регіонів України є дотичною до зміни уявлень їхніх мешканців щодо найбільш прийнятного вектору зовнішнього (культурного та політичного) впливу. Цей вектор є залежним від рівня легітимності діючої влади і перебуває в спектрі геополітичних орієнтацій ЄС/НАТО – Митний Союз. Аналіз даних емпіричних соціологічних досліджень дає підстави вести мову про наявність коливального контуру настроїв, які зумовлюють включення в процес визначення того чи іншого зовнішнього центру сили, з одного боку, західних та центральних, а з другого боку, південних та східних регіонів.

Наголошено на тому, що меншість населення поділяє позицію обмеженого впливу на Україну різноманітних альянсів держав та збереження нейтрального суверенітету. При цьому показники ставлення до ЄС та НАТО, Митного Союзу, як і раніше, різняться на заході і сході країни. Констатовано наявність корелятивних відмінностей у зовнішньополітичних, електоральних, етнокультурних орієнтаціях, які фіксуються в емпіричних соціологічних дослідженнях в областях з найбільшою прихильністю до двох моделей етносоціальної структури, держави і суспільства: націократичної та цивільно-територіальної (Галичина і Донбас).

Відзначено, що нестійкість регіональної ідентичності, як правило, корелює з поширеними в минулому практиками імперій (феодально-монархічної та радянської) на штучне етнокультурне міксування та депортацію автохтонного населення на віддалені території. Констатовано, що переважна більшість жителів України, володіючи особливими культурно-мовними характеристиками, як і раніше, не має чіткого політичного світогляду, який залежить від ситуаційної кон'юнктури влади і змінюється з плином часу під зовнішнім впливом ситуаційно-домінуючих центрів сили інших суспільств.

Наголошено на тому, що Україна як суспільство характеризується вираженими регіонально-культурними відмінностями, які сформувалися у зв'язку з особливим історичним досвідом окупації її різних регіонів та їх штучного територіально-політичного композиціонування. Проведений аналіз показав, що ідея загальноукраїнської громадянської ідентичності має часткову підтримку на державному рівні й поділяється більшістю жителів України.

Водночас констатовано, що поряд з усвідомленням себе частиною української держави для значної частини українців, як і раніше, важливими є їхні етнічні, культурні та мовні особливості, які можуть бути пов'язані з чинниками приналежності до певного регіону. На основі зазначеного зроблено висновок про те, що регіональні аспекти української ідентичності стають генералізованою детермінантою допущення того чи іншого центру зовнішнього впливу на Україну.

Ключові слова: зовнішній вплив, регіональна ідентичність, макроідентичність, етноцентрична модель суспільства, цивільно-політична модель суспільства, етноцентризм, націоналізм.

Постановка проблеми. Кожне суспільство, яке стає об'єктом зовнішнього впливу, насамперед перестає бути культурно однорідним усередині себе. Щодо України зазначене положення є працюючим в аспекті ціннісно-культурних відмінностей між західним та південно-східним макрорегіонами, які стають територіями прихильності до проектів інтеграції з різними суспільствами.

Так, у західному макрореґіоні (Львівська, Тернопільська, Івано-Франківська області) населення є в найбільшій мірі прихильним до проектів європейської та євроатлантичної інтеґрації. Зазначене є зумовленим тією обставиною, що, на відміну від інших регіонів України, західноукраїнські території не зазнали ані культурної, ані демографічної русифікації, перебуваючи під культурним та політичним впливом різних європейських держав, включаючи Польщу і Австро-Угорщину. Інструментом залучення до населення територій Західної України до католицизму став біритуалізм, або «двообрядовість».

Зазначена обставина сприяла формуванню позитивного ставлення до ЄС і НАТО та закріпленню регіональної макроїдентичності проєвропейського та проєвроатлантичного типу. У південно-східному макрореґіоні, до якого можна віднести Крим, Донбас, Сумщину, Харківщину, Дніпропетровщину та ін., населення в певній частині поділяло і поділяє настанови проєвроазійської інтеґрації, які були частинами проекту модернізації «єдиної союзної держави», доволі впливового під час перебування України в складі СРСР.

Соціокультурними особливостями південно-східного макрореґіону є примітна індустріалізованість та урбанізованість радянського зразка, мовна зросійщеність, перебування в культурному та інформаційному просторі православно-євроазійських впливів, які вступали в протиріччя з макроїдентичністю єдиної громадянської нації України.

У 2014 році, після подій революції гідності на тлі конфлікту регіональної та зміни загальноукраїнської лінгвополітики відбулося загострення відцентрових тенденцій у Криму і Донбасі. Проблема регіональних ідентичностей та політичної макроїдентичності України, проте, набувала актуальності в Україні протягом усього періоду її незалежності, отримавши «формульне розв'язання» в Конституції України у вигляді положення щодо курсу України на європейську та євроатлантичну інтеґрацію.

Питання зовнішнього впливу на Україну є вкрай важливим з огляду на особливе місце країни та її окремих макрореґіонів у системі міжнародних відносин. Зовнішній вплив на Україну з боку різних прикордонних та віддалених держав є пов'язаним насамперед з географічним розташуванням. З іншого боку, вразливість щодо зовнішнього впливу істотно зростає за рахунок фрагментованого способу збирання території України, яка «комплектувалася» з регіонів із різним історичним досвідом, пов'язаний з їх тривалим перебуванням у складі суспільств з гетерогенними культурними системами.

Зазначене у свою чергу створило особливий образ України як «клаптикового суспільства», яке як держави ЄС, так і Росія, намагалися зберегти у сфері свого зовнішнього впливу. Культурна сеїдність макрореґіонів, лінгвістичний поліморфізм у вигляді поширеності української мови, діалектних мов, які відображали залишкову мовно-культурну залежність від європейських держав-колонізаторів, та російської мови зумовлювали амбіції культурних та політичних еліт цих держав щодо перетворення України з нейтральної держави на сателіта з різним ступенем зовнішньої залежності.

Події останніх років засвідчили нестійкість націокультурного вибору як на користь подальшої інтеґрації з державами ЄС і тісної співпраці зі США, так і з Митним Союзом – з Росією, Білоруссю і Казахстаном (попри незначну популярність останнього варіанту). Вибір вектору зовнішнього впливу, розмежування з ним та його розумне «дозування» є важливим завданням, реалізація якого дозволить Україні як суспільству перейти із зони флуктуацій нестабільних і крихких держав до простору стабільних та безпечних суспільств.

Фундаційними щодо предмету дослідження статті є теоретичні праці з проблематики нації та націоналізму, які є сфокусованими в рамках трьох основних підходів (примордіалізму, інструменталізму і конструктивізму) і перебувають у центрі уваги таких українських дослідників, як У. Альтерматт, Я. Грицак, Н. Макаренко, О. Майборода та М. Панчук, Л. Нагорна, В. Євтух [1; 3; 5–9]. Серед англійських авторів тематикою та проблематикою націоналізму, етноцентризму, етнічної та національної ідентичності, етнічної та громадянської нації опікувалися, серед згаданих автором у даній публікації, Р. Брубейкер та А. Степан [15–17].

У наведених роботах розглядаються феномени нації, національної держави, етнічності, етнічної та національної ідентичності. На основі узагальнення ключових положень зазначених праць зроблено узагальнення щодо європейської та азійської парадигми розв'язання проблеми зовнішнього впливу. Вони різняться передусім двома моделями націєбудівництва: етноцентричною та цивільно-політичною, про які йдеться у А. Степан [17, с. 279–308].

Етноцентрична (східна) модель передбачає створення культурно-гомогенного соціального простору за рахунок першопочаткової ексклюзії культурно-чужорідних етнічних спільнот та проведення подальшої етнополітики культурної асиміляції щодо представників цих спільнот. Така модель є притаманною Китаю, Японії, Кореї тощо суспільствам східної макроїдентичності. Етноцентрична модель дозволяє поєднувати культурний та державний суверенітет за рахунок підтримання відповідних механізмів ізоляції суспільства, що робить можливими відповідні реакції опору на зовнішній вплив. Зазначені реакції підтримуються відповідними системами культурних кодів націєутворювального етносу, які підтримують автентичність макроїдентичності суспільства та не припускають її дифузії.

Цивільно-політична модель передбачає і припускає допущення культурної гетерогенності, культурного плюралізму та мультикультуралізму. Таке суспільство уникає відкритої ексклюзії та асиміляції культурно-різномірних етноспільнот, а навпаки, заохочує активну міграційну політику з подальшою коренізацією мігрантів на власній території, створюючи спеціальні програми їх культурного, мовного, освітнього пристосування.

Порівняння двох моделей із тією, що є наявною в Україні, дає підстави зробити висновок щодо фрагментованості, нестійкості й непрогнозованості наслідків зовнішнього впливу для нашого суспільства. Цими наслідками стають то на сході, то на заході локальні іредентистські рухи, які ініціюються прикордонними державами: Росією, Угорщиною, Польщею, Румунією. Резонування проектів таких рухів із територіальними спільнотами різних регіонів (включаючи Закарпаття і південно-східний регіон) свідчить про відсутність прихильності політичних еліт як до етноцентричної моделі, так і про непослідовне впровадження цивільно-політичної моделі (громадянської нації).

С. Хантінгтон, описуючи статистичний підхід Д. Міршеймера, констатує наявність безпекового суперництва між Україною та Росією у зв'язку з наявністю спільного протяжного (і незахищеного) кордону. При цьому дослідник характеризує гармонізоване співіснування двох держав як малоїмовірний розвиток ситуації. Разом із цим автор зауважує, що цивілізаційний підхід фокусується на «лінії розлому», яка проходить по Україні, поділяючи її на православно-східну й уніатську західну частини, наголошуючи не стільки на можливості російсько-української кривавості, аніж в Югославії [12, с. 142–147].

Актуальною для розуміння України як суспільства, схильного до того, щоб бути об'єктом зовнішнього впливу, є концепція дифузії ідентичності Ю. Романенка. Автор, послуговуючись концептом «соціокультурної рубіжності», яка виявляється на прикладі України в етноконфесійних традиціях, компрадорстві еліт, російськомовності великих міст, у поєднанні традицій індивідуалізму і самоврядування західного походження, громадських традицій і досягнень індустріалізації євразійського походження і детермінованою всіма зазначеними складниками утрудненістю вибору соціалістичного, капіталістичного чи традиціоналістського шляху розвитку, вважає за необхідне й доцільне назвати всі зазначені явища «інверсією ідентичності» [13, с. 144–145]. В Україні, на думку автора, мають місце спотворення самоідентифікації в силу відповідних інверсій, а саме дифузія, розщеплення і фрагментація, які в сукупності зумовлюють перманентну маргінальність українців як на території власної країни, так і за її межами, а також соціопатичну сутність української соціальності як перманентно-«метастазуючої» та перехідно-транзиторної. Одним із ключових чинників цього «метастазування» автор вважає «дифузю» української ідентичності, яка виявляється в тенденції населення до деелітації автохтонних еліт шляхом їх спрямованого «вичавлювання» з культурного і соціального простору і виражається в перманентному колабораціонізмі українців з деструктивними по відношенню до соціальності політичними силами. Зазначене явище «самозради» має місце, на думку дослідника, як з боку еліт, так і пересічних українців, оскільки як першим, так і другим в однаковій мірі бракує етноцентризму [13, с. 112–114].

Дослідження впливу культуригенезу та історіогенезу на ідентичність населення прикордонних регіонів реалізують М.П. Крилова і А.А. Гриценко. На підставі проведеного в російсько-українському прикордонні соціологічного дослідження автори аналізують території з межевою ідентичністю населення, які розташовуються паралельно з державним кордоном, і на яких відбувається подвійна ідентифікація – Слобожанщину і Гетьманщину. Ідентичність респондентів є «прив'язаною» не стільки до «великої батьківщини» (України), скільки до «малої батьківщини», яка, згідно з даними дослідників, у своїх кордонах збігалася з територією двох зазначених регіонів [4, с. 135–146]. Подвійна ідентичність у межах Слобожанщини створює передумови до конфлікту громадянсько-державної та етнокультурно-територіальної ідентичності. Йдеться про конфлікт між малою та великою батьківщиною, між українством і російством, між культурною автохтонністю та територіально-політичним патріотизмом у ставленні до України як соціодержавної цілісності. Автори констатують послаблення почуттів ментальної близькості росіян та українців за межами зазначених територій [4, с. 135–146].

Для даного дослідження важливим є положення про ідентифікацію з культурно-історичною спільнотою, яке, хоча і не виходить у свідомості населення на перший план, контроверсійно поєднується з процесами етнокультурного подвоєння, що виливається в нестійкості розуміння кордонів територіально-політичної спільноти, а отже, централізованого національного суверенітету.

Метою статті є побудова описової характеристики подвоєння/фрагментації регіональних ідентичностей та макроідентичності України як чинника посилення зовнішнього впливу.

Виклад основного матеріалу. Етнічна модель нації для України, як впливає з наведеного вище, є сприятливою в аспекті створення етнополітичних та етнокультурних розламі, лінії яких проходять через правобережну та лівобережну Україну, Крим і Донбас, Харківщину та Дніпропетровщину. З іншого боку, в Україні малореалістичним стає також виконання завдання консолідації

суспільства та зменшення зовнішнього впливу на нього засобами націоналізму як мобілізуючої ідеології. Це пов'язано з тим, що націоналізм вимагає від своїх прихильників визнання одноцентрового культурного та політичного суверенітету з допущенням етнокультурної гетерогенності. Ця гетерогенність, проте, допускається за умови вибудовування ієрархій етнічних ідентичностей із відповідними полюсами, в яких провідним стає державоутворюючий політичний клас, що досягає міжетнічного консенсусу [16, с. 272–235].

Оскільки міжетнічний консенсус, за наявності подвоєних етнорегіональних ідентичностей, стає утрудненим, то виникають перепони також і для всадженої політичної нації з інтеграційним інструментарієм інституту громадянства, ідеологія якого (через її зв'язок з лібералізмом та соціалізмом) конфронтує з ідеологічними настановами націонал-радикалізму населення західних регіонів України. Частковим компромісом для розв'язання проблеми впливу держав-ініціаторів іредентистських проектів стає консолідація України через поєднання етнічності та громадянськості нації через експлуатацію пропагандистського протиставлення «ми» (свої) – «вони» (чужі, вороги, до яких зараховується Польща, Угорщина, Румунія, Росія). Подвоєння ідентичностей зумовлює, з одного боку, нерозрізнення своїх і чужих, а з іншого – стає однією з детермінант посилення зовнішнього впливу та культурного, пропагандистсько-політичного тощо навіювання. Історично подібна подвоєність створювалася переважно через окупаційну етнополітику, яка призводила до порушення етнокультурної гомогенності розселення титульного етносу через практики конструювання штучних етноконтактних територій. Саме на територіях України подібні експерименти набули найбільшого розмаху, наслідками якого стають нині подвійні ідентифікації населення з мешканцями, що представляють етнічні меншини.

У зазначеному аспекті наявні спільні риси між етнополітичними стратегіями монархічних еліт Російської імперії та номенклатурних еліт Радянського Союзу. Спільність стратегій полягає в застосуванні двох технологій впливу на етнокультурний профіль відповідних регіонів: з одного боку, масштабного, політично-вмотивованого етнічного міксування, з іншого – спрямованого етнічного геноциду та депортацій.

Як етнічне міксування, так і геноциди зумовлюють розчинення етнічної ідентичності й, відповідно, створюють підстави для самонерозуміння. Адже спільноти, які мешкають на територіях із не керованим з їхнього боку процесом заселення перестають сприймати себе як господарі цих територій, а отже, перестають взагалі опікуватися проблемами їх управління. Простіше кажучи, вони зникають до зовнішнього впливу, оскільки в них немає навіть ілюзії контролю щодо простору життєвого мешкання.

Етнічне міксування сприяє стиранню історичної пам'яті. Як відзначає Ю. Романенко, в Україні є поширеним феномен соціально-історичної амнезії, з чим можна повністю погодитися. Розвиваючи цю думку, варто наголосити на тому, що спільнота без соціально-історичної пам'яті перестає сприймати себе як реальну (це, власне, стосується й окремих її представників). Відповідним чином, таке сприйняття себе як ірреальної стає чинником розчинення її суб'єктності [13, с. 188–189].

У цьому сенсі здійснення вибору між східнослов'янськими країнами, православ'ям і уніатством стає первинним релігійно-культурним розламом. Українцям доводиться штучно балансувати між Росією та Європою, між європейською та євроазійською ідентичностями, між ЄС та Євразією, між Сходом і Заходом, між комунітаризмом та індивідуалізмом, між етнічністю та національністю. Це положення підтверджується даними численних емпіричних досліджень.

Так, згідно з даними прес-релізу КМІС «Ставлення населення України до Росії та населення Росії до України, лютий 2019 року», в Україні в лютому 2019 року добре або дуже добре ставилося до Росії 57% українців, погано або дуже погано – 27%, 17% не визначилися; до росіян (громадян Росії) позитивно ставилося 77% українців, до керівництва Росії – 13% (переважно за рахунок Сходу і Донбасу). Позитивне ставлення до Росії зумовлено переважно позитивним ставленням до росіян (громадян Росії) [10].

Звернемо увагу на те, що респонденти (як і дослідники) розотожнюють росіян та політичне керівництво РФ, хоча і громадяни РФ унаслідок подібного рефреймінгу стають простими «пішаками» в реалізації волі політичного керівництва РФ. У цьому аспекті їх консолідованість є представленою у свідомості дослідників і респондентів як окремішність.

Як наголошують дослідники КМІСу, «за весь період спостережень (з 2008 до 2019 року) ставлення українців до Росії було позитивнішим, аніж росіян – до України. У лютому 2019 року в Росії добре або дуже добре ставилося до України 34% населення, погано або дуже погано – 55%, тобто зараз українці набагато краще ставляться до Росії, ніж росіяни до України (57% у порівнянні з 34%, тобто різниця у 23 відсоткових пункти)» [10].

Фактично на шостому році втручання РФ у регіональні конфлікти на півдні та сході, як стає очевидним, респонденти у своїх варіантах відповіді не сприймають зазначену обставину як те, що має

змінювати ставлення до РФ. Адже йдеться якраз про територіально-політичну (громадянську) ідентичність, яка в Україні виразно поступається перед етнокультурною. Останнє, вочевидь, відображає й особливості самосприйняття респондентів, які не лише відокремлюють росіян від їхньої держави (Росії), але і самих себе також відокремлюють від держави (України).

Доволі парадоксально виглядають й інші результати опитувань цієї ж інституції. Так, порівняно з лютим 2018 року, тобто за рік (у порівнянні з 2019 роком), кількість тих, хто бажає закритих кордонів із Росією, зменшилася на 5% (з 44% до 39%), а кількість тих, хто бажає незалежних відносин, але без кордонів і митниць, збільшилася (з 44% до 48%). У Росії порівняно з березнем 2018 року теж зменшилася кількість бажаючих закритих кордонів з Україною (було 39%, стало 25%) [10].

Закцентуємо увагу на тому, що зменшена кількість респондентів у РФ, які бажали б закритих кордонів з Україною, виглядає в умовах територіальної експансії та іредентистських проєктів, ініційованих РФ, логічніше, аніж зменшена кількість українських респондентів, які бажали би відкритих кордонів із державою-агресором.

Результати опитувань 2020 року в цьому сенсі теж не виглядають обнадійливими. Так, згідно з даними опитування КМІСу «Ставлення населення України до Росії та населення Росії до України, лютий 2020 року», в Україні у лютому 2020 року добре або дуже добре ставилося до Росії 54% українців, погано або дуже погано – 33%, 13% не визначилися. І хоча організатори дослідження наголошують на тому, що «за півроку (з вересня 2019 р., коли проводилися останні заміри) ситуація в Україні щодо ставлення до Росії практично не змінилася», цікавими є зворотні тенденції в самій Росії. Там кількість позитивно налаштованих щодо України респондентів зменшилася на 15% (з 56% до 41%), а кількість респондентів із негативним ставленням до України зросла на 13% (з 31% до 47%) [11].

Зважаючи на істотне погіршення відносин та працюючи по обидві сторони пропагандистські системи промивання мізків, є підстави констатувати лінії посилення зовнішніх впливів, які як в електоральних кампаніях, так і у визначеннях геополітичних орієнтацій є збіжними. Південні та східні регіони з подвійною етнокультурною та територіально-політичною ідентичністю в більшій мірі позитивно сприймають проєкти інтеграції України з Митним союзом, аніж респонденти центральних та західних областей. Ці полюси континууму ЄС-ЄврАЗЕС збігаються з полюсами підтримки ліво-популістських та пролібертаристських і пронаціоналістичних партій. Регіонами популярності перших є південні та східні регіони, а других – центральні та західні.

Запаралеленість геополітичних та електоральних орієнтацій збігається з векторами культурних домінантів, які для респондентів виступають уособленнями звичного для них способу життя та відповідних цінностей. У значній мірі більшим на Україну є зовнішній вплив ЄС, хоча кількість прихильників Митного Союзу, незалежного розвитку й тих, хто не визначився, становить сумарно 55%.

Так, західні регіони фактично ввійшли до України через їх окупацію СРСР в 1939 році. Їх етнокультурне формування відбувалося під впливом Польщі, що сприяло зростанню націоналізму та витворенню регіональної ідентичності романтизованого типу на кшталт «Пьемонту України».

Через це сформувалися чинники, які сприяли розвиткові уявлень про етноцентричну політичну націю. Подібна романтизація образів українізованої України, починаючи із середньовічного Галицько-Волинського князівства і закінчуючи УНР, створило своєрідний комплекс надцінності зі схильністю до дискурсу утисків етнічних груп, які не виконують державоутворювальну роль.

Паралельно зі зростаючою етноцентричністю населення, посиленням дискурсу державності, ревізією історії, протиставленням росіянам і російськомовним, антиімперською риторикою звинувачень Росії в Голодоморі серед населення заходу України відбувалася негативізація образу Росії, глорифікація неросійських і неросійськомовних етноменшин, зростання антиіредентистських настроїв, ініціювання проєктів створення альянсів з європейськими та євроатлантичними економічними та військово-політичними організаціями, максимальне віддалення від Росії, протиставлення унітаризму проєктам федералізації з проросійським авторством.

В етнополітичній карті Російської імперії та СРСР південні та східні регіони зазнали, як вже відзначалося вище, впливу практик утворення штучних етноконтактних зон та примусового переселення. За рахунок цього сформувалися чинники, які сприяли розвиткові уявлень про цивільно-космополітичну націю. Останньому в значній мірі сприяли компактні поселення євреїв на території південних міст (Одеса, Херсон, Миколаїв) у період імперської Росії. За часів комуністичної імперії СРСР етнополітику було змінено в напрямі деетнізації селянського населення та примусової русифікації населення великих міст.

Паралельно зі зростаючою мультиетнічністю та фрагментованою етнічною ідентичністю мешканців відбувалося насадження радянської моделі індустріалізму. Створюваний у південних та східних регіонах тип етнічних спільнот був переорієнтованим на урбаністичний спосіб життя зі збереженням у західних регіонах агро- та туристично-орієнтованого типу територіальних поселень (за виключенням великих міст).

Разом із цим у зазначених регіонах із поступовою деградацією системи управління та інфраструктури радянського періоду зростала психосоціальна депресія населення. У Криму йшлося про створення територій запусеності й замороження будівництва нових автошляхів, мостів, пляжно-туристичних зон, формування в населення «комплексу покинутості».

Посилення депресивних тенденцій у ще більшій мірі зачепило Донбас (Донецьку та Луганську області) через кризу видобутку вугілля та фактичне заморожування діяльності шахт і містоутворюючих підприємств. Зазначені тенденції, паралельно з виникненням негативно-протестних настроїв серед місцевого населення, сприяли зростанню його чутливості до російської пропаганди.

Кульмінаційною точкою для її успішності можна вважати поворот у мовній політиці, який відбувся після подій 2014 року та став своєрідним ударом по етнокультурній гідності російськомовних спільнот. Цей удар активував рештки історичної пам'яті радянського періоду з ностальгійними згадками про переваги минулого над жahlливим проєвропейським сьогоденням.

Проєвропейські та проєвроатлантичні тенденції національного і державного будівництва в період президенства В. Ющенка сприяли протиставленню української ідентичності – російській, що в середньостроковій перспективі переросло в ускладнення відносин російсько- та україномовних громадян України. Ускладнення відбувалося на тлі кон'юнктурних коливань політичних пріоритетів влади в електоральних кампаніях [14].

Водночас блок право-радикальних партій демонстрував все більшу прихильність до інтеграції з ЄС. Культурний та політичний розлам прихильників проєвропейського та проєвроазійського проєктів відбувся на Майдані, який став точкою неповернення до ефемерної єдності та загострення поляризованості проросійської (євроазійської, комуністичної, «космополітичної») та проєвропейської (націоцентричної, ліберальної) ідентичностей в Україні. Зазначене означало переростання латентних проєктів зовнішнього впливу в гібридне інформаційно-пропагандистське протистояння та відкрите розгвинчування сепаратизму/іредентизму.

Висновки. Фрагментована та дифузійна ідентичність різних регіонів України є дотичною до зміни уявлень їхніх мешканців щодо найбільш прийняттого вектору зовнішнього (культурного та політичного) впливу. Цей вектор є залежним від рівня легітимності українців до діючої влади і перебуває в спектрі геополітичної орієнтації ЄС/НАТО – Митний Союз. Аналіз даних емпіричних соціологічних досліджень дає підстави вести мову про наявність коливального контуру настроїв, які зумовлюють включення в процес визначення того чи іншого зовнішнього центру сили, з одного боку, західних та центральних, а з другого боку, та південних та східних регіонів. При цьому меншість поділяє позицію обмеженого впливу на Україну різноманітних альянсів держав та збереження нейтрального суверенітету. Водночас показники ставлення до ЄС та НАТО, Митного Союзу, як і раніше, різняться на заході та сході країни. При цьому серйозними є відмінності в зовнішньополітичних орієнтаціях, що фіксуються в емпіричних соціологічних дослідженнях, в областях з найбільшою прихильністю до двох моделей держави і суспільства: націократичної та цивільно-територіальної (Галичина і Донбас).

Нестійкість регіональної ідентичності, як правило, корелює з поширеними в минулому практиками імперій (феодально-монархічної та радянської) на штучне етнокультурне міксування та депортацію автохтонного населення на віддалені території. Переважна більшість жителів України, володіючи особливими культурно-мовними характеристиками, як і раніше, не має чіткого політичного світогляду, який залежить від ситуаційної кон'юнктури влади і змінюється з плином часу під зовнішнім впливом ситуаційно-домінуючих центрів сили інших суспільств.

Україна як суспільство характеризується вираженими регіонально-культурними відмінностями, які сформувалися у зв'язку з особливим історичним досвідом окупації її різних регіонів та їх штучним територіально-політичним композиціонуванням. Проведений аналіз показав, що ідея загальноукраїнської громадянської ідентичності має часткову підтримку на державному рівні й поділяється більшістю жителів України. Водночас поряд з усвідомленням себе частиною української держави для значної частини українців, як і раніше, важливими є їхні етнічні, культурні та мовні особливості, які можуть бути пов'язані з чинниками приналежності до певного регіону. Таким чином, регіональні аспекти української ідентичності стають генералізованою детермінантою допущення того чи іншого центру зовнішнього впливу на Україну.

Gugin E. Ethno-cultural factors of Ukraine geopolitical positioning as an object of external influence

The article describes the descriptive characteristics of the doubling / fragmentation of regional identities and macroidentity of Ukraine as a factor in strengthening external influence. As a result of the study, it was determined that the fragmented and diffuse identity of different regions of Ukraine is

related to changing the perceptions of their residents about the most acceptable vector of external (cultural and political) influence. This vector depends on the level of legitimacy of the current government and is in the spectrum of geopolitical orientations of the EU / NATO - Customs Union. Analysis of the data of empirical sociological research gives grounds to talk about the presence of an oscillating contour of moods, which determine the inclusion in the process of determining a particular external center of power from the western and central, on the one hand, and southern and eastern regions.

It is emphasized that the minority of the population shares the position of limited influence on Ukraine of various alliances of states and preservation of neutral sovereignty. At the same time, the indicators of attitudes towards the EU and NATO, the Customs Union, still differ in the west and east of the country. The existence of correlative differences in foreign policy, electoral, ethno-cultural orientations, which are still recorded in empirical sociological research in the areas with the greatest commitment to the two models of ethno-social structure, state and society: national and civil territorial (Galicia and Donbass).

It is noted that the instability of regional identity, as a rule, correlates with the common practices of empires in the past (feudal-monarchical and Soviet) on artificial ethno-cultural mixing and deportation of indigenous people to remote areas. It is stated that the vast majority of Ukrainians, having special cultural and linguistic characteristics, still do not have a clear political worldview, which depends on the situational situation of power and changes over time under the external influence of situational centers of power of other societies.

It is emphasized that Ukraine as a society is characterized by pronounced regional and cultural differences, which were formed in connection with the special historical experience of the occupation of its various regions and their artificial territorial and political composition. The analysis showed that the idea of a common Ukrainian civic identity has partial support at the state level and is shared by the majority of Ukrainians.

At the same time, it was stated that along with self-awareness as part of the Ukrainian state, for a significant part of Ukrainians, their ethnic, cultural and linguistic features are still important, which may be related to factors of belonging to a particular region. Based on this, it is concluded that the regional aspects of Ukrainian identity become a generalized determinant of the assumption of a particular center of external influence on Ukraine.

Key words: external influence, regional identity, macroidentity, ethnocentric model of society, civil-political model of society, ethnocentrism, nationalism.

Література:

1. Альтерматт У. Этнонационализм в Европе / Пер. с немецкого С.В. Базарновой. Москва : Российский государственный гуманитарный университет, 2000. 367 с.
2. Геополітичні орієнтації жителів України: лютий 2019. Прес-реліз київського міжнародного інституту соціології. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=827&page=11&t=3>
3. Грицак Я. Страсти за націоналізмом: стара історія на новий лад. Київ : «Критика», 2011. 350 с.
4. Крылов М.П., Гриценко А.А. Этнокультурный градиент: региональная идентичность и историческая память в соседних районах России и Украины. *Культурная и гуманитарная география*. 2012. № 2. С. 135–146.
5. Макаренко Н.Ю. Національна ідентичність: особливості формування. *Збірник наукових праць «Політологічні студії»*. Кам'янець-Подільський національний університет ім. І. Огієнка, 2010. Вып. 1. С. 188–196.
6. Майборода О., Панчук М. Мовне та політико-ідеологічне протистояння в Україні: причини, чинники, прояви. *Мовна ситуація в Україні : між конфліктом і консенсусом*. Київ : ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2008. 398 с.
7. Нагорна Л.П. Регіональна ідентичність: український контекст. Київ : ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2008.
8. Нагорна Л.П. Соціокультурна ідентичність: пастки ціннісних розмежувань. Київ : ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2011. 272 с.
9. Етнополітичні процеси в Україні: регіональні особливості / М. Панчук та ін. Київ : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2011. 396 с.
10. Ставлення населення України до Росії та населення Росії до України, лютий 2019 року. Прес-реліз Київського Міжнародного інституту соціології. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=831&page=11&t=3>
11. Ставлення населення України до Росії та населення Росії до України, лютий 2020 року. Прес-реліз Київського Міжнародного інституту соціології. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=933&page=3&t=3>

12. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций и изменение мирового порядка (отрывки из книги). *Pro et Contra*. 1997. Т. 2. № 2. С. 142–147.
13. Этническая идентичность: социосистемологическое измерение геополитики : монография / ред.-коорд. Ю.В. Романенко и др. Киев : Меркьюри-Подолье, 2016. 369 с.
14. Arel D. The "Orange Revolution": Analysis and Implications of the 2004 Presidential Election in Ukraine". URL: http://www.ukranianstudies.uottawa.ca/pdf/Arel_Cambridge.pdf
15. Brubaker R. *Nationalism Refrained: Nationhood and the National Question in the New Europe*. Cambridge : Cambridge University Press, 1996. 216 p.
16. Brubaker R. Myths and misconceptions in the study of nationalism. The state of the nation. Ernest Gellner and the theory of nationalism/Ed. A.J.A. Holl. Cambridge, 1998. P. 272–305.
17. Stepan A. Ukraine: Improbable democratic "nation-state" but possible democratic "state-nation"? *Post-Soviet affairs*. Columbia, 2005. № 4. P. 279–308.